

İki Dillilik Şartlarında Rus Olmayan Şehirlilerin Dil Hareket Tarzı

Feyruze H. Garipova*

Özet: Bu makalede modern Rusya şehri sosyolengüistik açıdan analiz edilmektedir. Yazar, Sovyet ve Sovyet Döneminden sonraki diller durumunu karşılaştırarak, Rus olmayan şehirlilerin düşük dil bilme seviyelerinin onların etnik dillerinin gelişmesine yapacağı etkiye dikkat çekmektedir. Makalede Başkurtça-Rusça iki dillilik incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, dil hareket tarzı, Rus olmayan şehirliler, anadili (etnik dil), dil bilme seviyesi.

Language behaviour of the non-russian townspeople in conditions of bilingualism

Abstract: Sociolinguist aspects of modern Russian city are analyzed in the article. Comparing the language situation of the Soviet period with the post Soviet period, the author pays attention to how the low language competence of non-russian townspeople can influence on development of their ethnic languages. Research is made on a material of Bashkir-Russian bilingualism.

Key Words: Bilingualism, language behaviour, non-russian townspeople, native (ethnic) language, the language competence.

Son yıllarda aktifleşen şehirleşme süreçleri dillerin gelişmesine ciddi bir etki yapmaktadır. Bir şehir ortamında dillerin fonksiyonel gelişmesi için daha çok imkânlar sağlanmaktadır: dilin kelime hazinesi yeni kelimeler, yeni terimlerle daha da hızlı bir şekilde zenginleşmektedir, yani “şehir dili” toplumda olan değişikliklere zamanında tepki göstererek “köy diline” göre daha da çok zamanın taleplerine uymaktadır, şehirde dilin kullanılabileceği alanlar ve ortamlar daha çoktur v.s. Ama ters bir süreç de olabilir: dil sadece ailede kullanılabilir. Bu hem iktidarda olanların dil meselelerine münesebetine, hem insanların kıymetler sistemi ve dil bilme seviyesi esası üzerinde şekillenen dil hareket tarzına bağlıdır.

* Dr., Başkörtöstan İlimler Akademisi Beşerî İlimler Enstitüsü Sosyolengüistik Bölümü Başkanı, UFA, gfayruza@gmail.com

Sovyet Döneminde dil siyaseti bütün dillerin eşitliği prensibine dayanmaktaydı. Bunun özelliği herkesçe tanınmış devlet dilinin olmamasıydı. Bütün dilleri eşit yapma yoluyla dil alanındaki bütün problemler çözülecek sanılırdı. O yüzden dilleri değişik alanlarda kullanmayı kanunla düzenlemeye gerek yoktu. Oysaki dillerin eşit olmasına rağmen meydana gelen durum toplum hayatının bütün alanlarında Rusçanın üstün olmasını sağlamaktaydı. Böyle şartlarda köylüler, anadili (etnik dili)¹ zaten biliyoruz diyerek, onu geliştirmeye önem vermeyerek çocuklarının Rusçayı daha iyi öğrenmelerini istemekteydiler. Rus olmayan şehirlilerin çoğu çocuklarının anadilini öğrenmesinde bir fayda görmemekteydiler. Onlar doğuşlarından Rusçayı konuşmaktaydılar.

Rus olmayan şehirlilerin yerli milli aydınlarından oluşan diğer bir kısmı anadilinin kaderine rıza göstermeyerek onu korumaya çalışmıştır. Meselâ, XX. yüzyılın 70'li yıllarında Ufa şehrinde böyle girişken bir grubun gayreti sayesinde, sonradan 20. Başkurt şehir lisesine dönüşecek olan, Başkurtça öğretilen bir sınıf açmaya muvaffak olunmuştur.

XX. yüzyılın 90'lı yıllarında yapılan “özgürlük törenleri”²nden sonra Rusya Federasyonu içindeki cumhuriyetlerde diller hayatında bir canlılık meydana gelmekteydi. Herhangi bir cumhuriyetin yerli halkı dilinin devlet dili olarak ilân edilmesinin sebebi onu başkalarından üstün tutmak değildi. Bu onu ölümden koruma tarzıydı. Rusçadan başka dillerin gelişmesinde olumlu değişiklikler olmuştur. Başkurtistan'daki durum şehirlerde Başkurt, Tatar sınıfları, okulları açmaya elverişliydi. Şimdi cumhuriyet okullarında 14 dil öğrenilmektedir. Rusçadan başka dillerin geleneksel olarak kullanılan alanlarda (öğretim, kültür, basın) durumları sağlamlaşmıştır. Başka alanlarda az da olsa gelişmeler görülmektedir. Her nasılsa Sovyet Dönemi ile karşılaştırdığımızda Rusça dışındaki dillerin gelişme şartları iyileşmiştir.

Şimdi de Rus olmayan şehirliler arasında başlıca Rusçayı öğrenme istidadı muhafaza edilmektedir. Meselâ, Tataristan Cumhuriyetinde yapılan sosyoloji anketinin sonuçlarına göre; ankete katılan şehirlilerin %19,7'si Tatarçayı bilmekten bir fayda yok, %16,4'ü hayatî meseleleri çözmek için Rusça da yeterli diye düşünmektedir [Valeyeva 2002].

Rus olmayan doğma büyüme şehirli için anadili ilk önce bir konuşma aracı değil sadece etnik bilinç sembolüdür. O etnik dilini öz dili olarak kabul etmektedir, ama onu öğrenmeyi gerekli görmemektedir. Bunun sebebi onun konuşma ihtiyaçlarını karşılamak için, hayatî meselelerini çözmek için Rusçanın yeterli olmasıdır.

İki dillilik şartlarında Rus olmayan şehirlinin dil hareket tarzı çoğu zaman

¹ “Anadili (etnik dil)” terimini Rusçadan başka herhangi bir dil anlamında kullanmaktayız.

² Rusya Federasyonu içindeki otonom cumhuriyetlerin özgürlüklerini ilân etmesi.

iki dili de bilme seviyesine bağlıdır. Konuşma sırasında, o dillerden konuşmada istenilen bilgiyi almaya yardım edecek dil kullanılmaktadır. Konuşmacı muhatabının onun bildiği dilleri bilip bilmediğine göre bir dilden ikinci dile geçebilmektedir.

Dil seçimi konuşma konusuna ve alanına, konuşmanın yapıldığı zamana ve mekâna, konuşanların yaptığı rollere, onların sosyal ve demografik özelliklerine v.b., bir de herhangi bir dili bilme seviyesine ve dil tecrübesine, yani bir dilden ikinci dile geçebilmesine bağlı olabilir [Reçevoye obçeniye v usloviyah yazıkovoy neodnorodnosti 2000].

Müşahedelerimize göre Başkurtça-Rusça iki dillilik şartlarında bir dilden ikinci dile geçiş, özellikle de ayrıcı vasfı anadili olan Başkurtçadaki kelime-gramer eksikliklerini Rusça unsurları ile tamamlamak olan dilleri karıştırma genellikle insanın dili bilme seviyesinin düşük olması yüzünden meydana gelmektedir. İnsan basit bir konuşma sırasında iki dili karıştırmaktadır. Meselâ, *кис киләм, тун әйтте* yerine *әйтте, что кис килә* (Rusçası: *сказал, что придет вечером*; Türkçesi: *akşam gelirim, dedi*), *шылтыратам* yerine *звонить* *итәм* (Rusçası: *звоню, позвоню*; Türkçesi: *telefon ediyorum, telefon ederim*), *юл ыңғайы берәй магазинга инербез* yerine *по пути берәй магазинга инербез* (Rusçası: *по пути зайдем в какой-нибудь магазин*; Türkçesi: *giderken bir mağazaya uğrarız*) demektir. Veya deyimleri harfi harfine tercüme etmektedir. Meselâ, *тәшәп калғандарзан түгел* yerine *һуңғыларзан түгел* (Rusçası: *не из последних*; Türkçesi: *en kötülerden değil*) demektir. Başkurtça konuşurken *вот, ладно, давай, ну, пока, и* gibi birçok Rusça kelime kullanılmaktadır.

Fikirlerimi ve hislerimi anlatmak için anadilindeki kelimeler yetmediği için Rusçayı tercih ediyorum gibi konuşmaları sıkça duyabiliriz. Yani insan anadilini “fakir” bulmaktadır. Gerçekte ise “fakir” olan etnik dil değil, insanın kelime hazinesi “fakir”dir. Böyle bir insana anadilinde edebi eserler, sözlükler okuma yoluyla dilini geliştirmesini, kelime hazinesini zenginleştirmesini öğütlemekteyiz.

Dil bilme seviyesinin düşük olması, insanın zamanla anadilini güzel bir konuşma yapmak için yetersiz bularak ondan tamamen vazgeçebildiği için tehlikelidir. Bir dilin konuşurlarının sayısının azalması ise onun fonksiyonlarının gelişmesinin yavaşlamasına ve sonunda durmasına sebep olmaktadır.

Bize göre, şehir şartlarında Rusçadan başka dilleri korumaya, onları öğrenmeye yönelik ilgileri artırmaya,

-dili yüksek kaliteli öğretmek,

-dili öğrenenleri teşvik etmek,

-çocuğun çocukluktan beri anadili öğrenmenin çok önemli olduğunu bilerek büyümesi,

-anadili kaderine kayıtsız kalmayanlar ve onu geliřtirmek için sözde deęil iřte elinden geleni yapanlar, yani dili kendileri de bilenler ve çocukları da her Őeye raęmen onu bilmeli diye dūřünenler yardım edebilmektedir.

Kaynaklar

VALEYEVA, A.F. (2002). *Vliyaniye urbanizatsii na yazıkovoye povedeniye jiteley polietniçnogo regiona*, Kazan.

_____ (2000). *Reçevoye obçeniye v usloviyah yazıkovoy neodnorodnosti* (pod red. L.P. Kısina), Moskova, 224 s.